

The Regional Strategy of the Islamic Republic of Iran in Dealing With ISIS and Its Consequences for National Security and Power

Mohsen Bagheri

Ph.D, International Relations, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Enayatollah Yazdani*

Professor, Department of Political Sciences and International Relations, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Mohammad Ali Basiri

Associate Professor, Department of Political Sciences and International Relations, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran

Introduction

In the post-Cold War era, regions have assumed a significantly greater role in shaping global polarity and the international order. Among

* Corresponding Author: bagheri.m12@gmail.com

How to Cite: Bagheri, M., Yazdani, E., Basiri, M. A, (2025), "The Regional Strategy of the Islamic Republic of Iran in Dealing With ISIS and Its Consequences for National Security and Power", *Political Strategic Studies*, Vol. 14, No. 53, 127-184. Doi: [10.22054/QPSS.2024.77450.3359](https://doi.org/10.22054/QPSS.2024.77450.3359)

these, the Middle East stands out as one of the most crisis-prone regions in the world. During this period, the Middle East has drawn considerable attention from analysts due to the unique nature of its conflicts—distinct from those in other parts of the world. These conflicts often go beyond the interstate level, involving not only state actors but also non-state actors, as well as regional and extra-regional powers. A notable dimension of these conflicts is the prominent role of identity and ideological components in both their emergence and persistence. One such crisis exemplifying these characteristics is the rise of ISIS in Iraq and Syria. This non-state actor has posed significant threats to regional order and security, as well as to the national security and interests of the Islamic Republic of Iran. However, every security challenge also presents potential opportunities, depending on an actor's capacity to turn threats into opportunities. The rise of ISIS and other Salafi-Takfiri terrorist groups in Southwest Asia—particularly near Iran's borders—undoubtedly created serious threats to Iran and its allies, both in terms of identity and physical security. Nonetheless, through the implementation of a specific regional strategy, Iran managed to deal with this anti-security phenomenon and turn the threats into opportunities that advanced its national and regional interests. This was largely the result of the specific security strategy adopted by the Islamic Republic of Iran to deal with the ISIS threat. Therefore, it is of considerable importance to analyze Iran's strategy against ISIS and its consequences for the country's national security and interests.

Materials and Methods

The present study employed a descriptive–analytical method, and relied on library and documentary sources. Framed within the strategic depth approach and the balance of power theory, this research used

the views and directives of the Supreme Leader of the Islamic Republic of Iran to analyze Iran's regional security strategy and policy in response to the threat posed by ISIS.

Results and Discussion

Based on the views of the Supreme Leader regarding the Islamic Republic of Iran's regional foreign and security policy, the analysis revealed several key elements of Iran's regional strategy against the ISIS threat. These include proactive cross-border action and defense to counter threats within Iran's regional strategic depth, the development of a regional network of allies, and the formation of a military alliance with Russia to preserve Syria and its political system. By adopting a defensive–offensive strategy and taking active measures against ISIS—with a focus on maintaining and expanding its regional strategic depth—Iran was able to transform the ISIS threat into a range of strategic opportunities. These opportunities, as consequences of Iran's regional strategy, significantly influenced the country's national security and power. The most notable consequences include the expansion of Iran's influence and strategic depth, an enhanced regional role and power, the preservation and strengthening of the Axis of Resistance, increased strategic cooperation with Russia and China, and resistance against Western influence and American hegemony in the region. The security threats posed by ISIS were so immediate and extensive for Iran that any kind of inaction could have resulted in serious and long-lasting risks to the military, political, and territorial integrity of Iran and its allies. However, through a strategic approach, Iran was able to manage the situation and transform the threats into opportunities. This raises the central question: Within what framework can Iran's security policy in

response to the ISIS threat be evaluated? The central assumption of the study is that Iran's security policy towards ISIS can be understood within the framework of maintaining and expanding the regional strategic depth. The significance of ISIS as a threat lay not only in its challenge to Iran's physical and national security—particularly its political and military dimensions—but also in its threat to the identity and ontological security of the Islamic Republic. As a result, responding to this threat became an urgent necessity; any delay or inaction could have jeopardized Iran's territorial security for years to come.

Iran accurately assessed the severity of the ISIS threat and responded with urgency through a variety of ways and means of national power. Iran's regional strategy against ISIS was aligned with its regional and even extra-regional security macro-strategy—one that aims to maintain and enhance trans-border strategic depth. This was achieved through a combination of active defense and offensive strategy, such as mobilizing the forces, building coalitions, and forming alliances both inside and outside of Iran's borders. Drawing on decades of investment in regional alliances—specifically through its network known as the Axis of Resistance—Iran was able to mount an effective response to the ISIS threat. This initiative allowed Iran and its allies to expand their strategic, defense-security, and ideological depth and influence across the region—from Iraq and Syria to Lebanon, occupied Palestine, and Yemen. The successful confrontation of ISIS by Iran and its allies significantly deepened Iran's strategic relations with the Iraqi government, particularly through its connections with the Shia allies in Iraq. Confronting the threat of ISIS simultaneously increased Iran's regional influence and power of deterrence, including

that of its non-state allies such as Hezbollah. This, in turn, deterred potential military attacks on Iran by the U.S. and Israel. Additionally, the situation elevated the status of Iran and the so-called Axis of Resistance as stabilizing forces in the region, contributing to regional security and the fight against Salafi-Takfiri terrorism. As a result, the Axis of Resistance was preserved and strengthened, and Iran expanded its network of both state and non-state allies. This expansion included closer cooperation with Russia and China, leading to the formation and growth of a strategic alliance with Russia on the international stage. Furthermore, by reinforcing the military power of its allies, Iran was able to counter the Western and Israeli hegemony in the region. These developments collectively deepened Iran's strategic depth in West Asia.

Conclusion

Iran's strategy in addressing the ISIS threat centered on implementing and pursuing a security policy aimed at maintaining and deepening its strategic depth while countering cross-border threats at the regional level. In this way, Tehran managed to confront the anti-security force of ISIS by employing the strategy of regional strategic depth and expanding its network of allies. This not only helped deal with the immediate threat but also transformed it into an opportunity to strengthen and advance the Axis of Resistance, safeguard national interests and security, boost regional power, and enhance its power of deterrence in West Asia. Iran could also deepen strategic relations with Russia and China, positioning itself to more effectively resist foreign influence and Western hegemony. Ultimately, these efforts contributed to a shift in the regional balance of power in favor of Iran

and its allies—particularly in opposition to the U.S., Israel, and their regional and extra-regional allies. This shift has become increasingly evident in the context of the Gaza war, its regional consequences, and its broader international implications—as reflected in the measures taken by Iran and its allies.

Keywords: ISIS, Iran, Terrorism, Regional Politics, Axis of Resistance, National Security, Regional Power, Strategic Depth.

راهبرد منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران در مقابله با داعش و پیامدهای آن برای امنیت و قدرت ملی ایران (۲۰۲۴-۲۰۱۴)

دانش‌آموخته دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

محسن باقری *

استاد گروه علوم سیاسی روابط بین‌الملل، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

عنایت‌الله یزدانی

دانشیار گروه علوم سیاسی روابط بین‌الملل، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

محمدعلی بصیری

چکیده

بحران داعش در عراق و سوریه در کنار تهدیدات امنیتی، فرصت‌هایی را نیز برای منافع و امنیت ملی و منطقه‌ای ایران ایجاد نمود. این‌رو پرسش اصلی مقاله عبارت است از: سیاست امنیتی ایران در مقابل تهدید داعش در چه چارچوبی قابل ارزیابی است؟ تحلیل راهبرد منطقه‌ای ایران در مقابل تهدید داعش با توجه به دیدگاه‌های مقام معظم رهبری در حوزه سیاست خارجی و امنیتی ایران و با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و منابع کتابخانه‌ای و رهیافت عمق استراتژیک و موازنه قدرت نشان دهنده آن است که راهبرد امنیتی ایران در برابر تهدید در چارچوب حفظ و گسترش عمق استراتژیک منطقه‌ای بوده است و مهم‌ترین مؤلفه‌های تشکیل دهنده این راهبرد نیز عبارتند از: کنش فعال برون‌مرزی و دفاع در برابر تهدیدات در عمق راهبردی و توسعه شبکه متحدان منطقه‌ای و ائتلاف نظامی با روسیه برای حفظ نظام متحد در سوریه، فرصت‌های اتخاذ این راهبرد منطقه‌ای نیز عبارت بودند از: گسترش نفوذ و عمق راهبردی و افزایش نقش و قدرت ایران در سطح منطقه‌ای، حفظ محور مقاومت و ارتقای توانمندی آن، نزدیکی راهبردی با روسیه و چین و مقاومت در برابر نفوذ غرب و هژمونی آمریکا در منطقه.

واژگان کلیدی: داعش، ایران، سیاست منطقه‌ای، امنیت ملی، عمق استراتژیک.

* نویسنده مسئول: bagheri.m12@gmail.com

مقدمه

در دوران پس از جنگ سرد، مناطق در نوع قطبیت و نظم بین‌المللی نقش بسیار مهم‌تری نسبت به گذشته ایفا نموده‌اند. یکی از مناطق دارای میزان ضریب بحران‌زایی شدید در جهان، خاورمیانه است. برخلاف برخی تحلیل‌ها که بیان می‌کنند اهمیت خاورمیانه در دوران پس از جنگ سرد کاهش یافته است، با تغییر ماهیت تعارضات و درگیری‌ها و تداوم مؤلفه‌های تأثیرگذار بر منافع و امنیت ملی قدرت‌های غربی، این منطقه نه تنها در این دوران بلکه در قرن بیست و یک نیز همچنان اهمیت خود را برای شکل‌دهی ثبات و امنیت و نظم بین‌المللی حفظ نموده است. در این دوران، خاورمیانه با وقوع منازعاتی متفاوت از سایر نقاط جهان، توجه تحلیل‌گران را به خود معطوف نمود. منازعاتی که صرفاً درگیری بین کشوری نبود و دو بازیگر دولتی را شامل نمی‌شد بلکه بازیگران غیردولتی و قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای نیز در آنها نقش‌آفرینی می‌نمودند. بعد دیگر این منازعات، نقش مؤلفه‌های هویتی و ایدئولوژیک در بروز و تداوم آنها بوده است.

یکی از بحران‌هایی که در سال‌های اخیر دارای مشخصات فوق بوده است، بحران داعش در عراق و سوریه و قدرت‌یابی این بازیگر غیردولتی در این دو کشور بوده است که تهدیدات وسیعی را علیه نظم و امنیت منطقه‌ای و امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران ایجاد نمود. در پی بحران داعش بسیاری از محققان به تحلیل تهدیدات ناشی از ظهور و قدرت‌یابی آن برای منافع و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران پرداختند ولی از آنجا که در هر پدیده امنیتی در کنار تهدید، فرصت‌هایی نیز نهفته است و این امر وابسته به میزان کنش و توان بازیگر در تبدیل تهدید به فرصت و بهره‌برداری از آن است.

در خصوص داعش نیز ایران به خوبی توانست از تهدید داعش فرصت‌های زیادی برای قدرت و امنیت ملی و منطقه‌ای و منافع ملی خویش استخراج نماید. این امر ناشی از نوع راهبرد امنیتی بود که جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با این تهدید امنیتی اتخاذ نمود. اهمیت داعش از آن‌رو بود که نه تنها تهدیدی علیه امنیت فیزیکی یا معنای مصطلح امنیت ملی و به صورت خاص امنیت سیاسی و نظامی ایران ایجاد می‌نمود بلکه امنیت هویتی و هستی‌شناختی جمهوری اسلامی ایران را نیز با تهدید مواجه می‌ساخت. از این‌رو پاسخ به

این تهدید دارای فوریتی حیاتی بود که هرگونه انفعال نسبت به آن می توانست حتی امنیت سرزمینی ایران را برای مدت ها با تهدید مواجه سازد. این امر برخلاف دیدگاه های برخی منتقدان سیاست خارجی ایران بود که نسبت به سیاست منطقه ای ایران و حضور پیرامونی ایران در کشورهایمانند سوریه و عراق و لبنان و فلسطین انتقاد داشتند. ولی به تدریج با عیان شدن تهدید داعش، بسیاری از این منتقدان نیز به فوریت این تهدید پی بردند، حتی اگر در ظاهر به آن اذعان ننمودند. به هر حال ایران به درستی و به فوریت، تهدید داعش را درک نمود و به انحای مختلف و با ابزارهای گوناگون قدرت خویش به مقابله با آن اقدام نمود. پرسش است که: سیاست امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدید داعش در چه چارچوبی قابل ارزیابی است؟ مفروض این مقاله آن است سیاست امنیتی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدید داعش در چارچوب حفظ و گسترش عمق استراتژیک منطقه ای قابل تحلیل است. در این مقاله برای بررسی مسأله از روش توصیفی - تحلیلی و منابع کتابخانه ای و اسنادی و چارچوب مفهومی موازنه قدرت و عمق استراتژیک بهره گیری می شود. در این مسیر و در تبیین راهبرد امنیتی منطقه ای جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدید داعش از دیدگاه های مقام معظم رهبری به عنوان فرمانده کل قوا و شخصیت تأثیرگذار در تعیین سیاست خارجی و امنیتی و راهبرد امنیتی ایران در منطقه غرب آسیا بهره گیری می شود.

پیشینه پژوهش

موسوی و قاسمی (۱۴۰۲) در مقاله «جنگ های شبکه ای و بازدارندگی، مطالعه موردی: جمهوری اسلامی ایران» ضمن تبیین جنگ های شبکه ای علیه ایران، به جایگاه داعش به عنوان یک تهدید و ابزار نیابتی آمریکا در این مسیر نیز پرداخته است و در این بین به فرصت های ناشی از این امر برای ارتقای قدرت بازدارندگی ایران توجه شده است. بدیعی ازندهای و دیگران (۱۴۰۲) در مقاله «تبیین استراتژی ژئوپلیتیکی ایران؛ خوانشی جغرافیایی از «منطقه خاکستری» و «محور مقاومت»»، ضمن تحلیل ماهیت ژئوپلیتیک منازعه ایران و

آمریکا در منطقه، به تأثیر ظهور داعش و بحران سوریه بر این امر و فرصت‌های ناشی از آن برای ایران پرداخته است که از طریق تأکید بر ژئوپلیتیک مقاومت و استفاده از شبکه‌سازی و نیروهای نیابتی با هدف حفظ و گسترش حوزه نفوذ پیگیری شده است. اسماعیل‌زاده امامقلی و احمدی فشارکی (۱۳۹۵) در مقاله «داعش و امنیت ایران با تکیه بر مکتب کپنهاگ»، با کمک رویکرد امنیتی کپنهاگ به تحلیل فرصت‌ها و تهدیدات داعش برای امنیت ایران در ابعاد سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی پرداخته‌اند. برای ورود به بحث تحلیل رویکرد جمهوری اسلامی ایران در قبال داعش و تأثیرات آن بر امنیت ملی ایران، آشنایی با سوابق موضوع در مقالات و آثار علمی راهگشاست. جعفری‌نیا و دیگران (۱۴۰۱)، در مقاله «راهبردهای نظامی جمهوری اسلامی ایران در دفاع منطقه‌ای برای مقابله با تهدیدهای نوپدید مبتنی بر سلفی‌گری»، ضمن تحلیل محیط امنیتی داخلی و خارجی ایران، به فرصت‌ها و تهدیدهای آن و تبیین راهبردهای تدافعی و تهاجمی ایران برای مقابله با داعش اقدام نموده‌اند. مسعودنیا و کشتکار (۱۳۹۹) در مقاله «راهبرد جمهوری اسلامی ایران در شکست داعش منطقه غرب آسیا» با استفاده از نظریه نوواقع‌گرایی تدافعی و از منظر سطح تهدید داعش به تحلیل رویکرد ائتلاف و اتحاد ایران در مقابله با این گروه پرداخته‌اند. نجفی و خسروی (۱۳۹۸) در مقاله «مؤلفه‌های افزایش قدرت نرم و عمق راهبردی ایران در سوریه و عراق پس از ظهور داعش» از منظر قدرت نرم به تحلیل تأثیرات ظهور داعش و بر نفوذ و عمق ایدئولوژیک و قدرت نرم ایران در سطح منطقه پرداخته است. رضایی و موسوی‌جشنی (۱۳۹۶) در مقاله «ظهور داعش و تأثیر آن بر معادلات منطقه‌ای: مطالعه موردی چالش‌ها و فرصت‌های به‌وجود آمده برای ایران» ضمن بررسی زمینه‌ها و بسترهای ظهور داعش به تحلیل چالش‌ها و فرصت‌های ظهور داعش با تأکید بر رویکرد گفتمانی به مسأله پرداخته‌اند.

نقطه تمایز این مقاله نسبت به پژوهش‌های گذشته، بهره‌گیری از رویکرد تلفیقی عمق استراتژیک و موازنه قدرت برای تبیین راهبردهای ایران در مقابله با داعش و نیز پیامدهای آن بر امنیت و قدرت ملی ایران با تأکید به نگاه راهبردی مقام معظم رهبری به جایگاه عمق

راهبردی در سیاستگذاری خارجی و امنیتی ایران در سطح منطقه‌ای و حتی فرامنطقه‌ای است، امری که در پژوهش‌های پیشین به آن پرداخته نشده است.

چارچوب نظری: رهیافت تلفیقی موازنه قدرت ۱ و عمق استراتژیک

در سیستم آنارشیک بین‌المللی، دولت‌ها برای کسب اطمینان از امنیت خویش به سمت افزایش قدرت نسبی خود نسبت به دیگران بر می‌آیند. از نظر والتز، مهمترین هدف دولت‌ها اطمینان از این است که قدرت خود را به حد قابل قبولی برساند و قدرت رقیبان به ضرر آنها افزایش پیدا نکند. از این رو در دنیای واقع، کشاکش بی‌پایان رقابت قدرت وجود ندارد. بنابراین رئالیسم والتز در مقابل رئالیسم تهاجمی که معتقد است دولت‌ها می‌کوشند با به حداکثر رساندن قدرت و نفوذ خود، امنیت‌شان را به حداکثر برسانند، تدافعی محسوب می‌شود. فرض واقع‌گرایی تدافعی این است دولت‌ها تنها در شرایطی که احساس کنند تهدیدی علیه آنها وجود دارد نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند و این واکنش نیز اغلب تنها در سطح ایجاد موازنه و بازداشتن تهدید است. در این بین برقراری موازنه^۲ به دو شکل می‌تواند انجام شود: ۱- تشکیل ائتلاف (و اتحاد) و ۲- بسیج داخلی^۳ (و افزایش قدرت بازدارندگی با تقویت قدرت نظامی درونی). از این رو است که یک اتحاد برای افزایش قدرت نسبی خویش به دنبال افزودن اعضای جدید به این اتحاد است و در عین حال نیز برای ایجاد تعادل مقابل تهدید ادراک شده از روش‌هایی مانند استفاده مؤثرتر از منابع داخلی و قابلیت‌های نظامی (اعضای درون اتحاد) یا افزایش قابلیت نظامی اتحاد بهره می‌گیرد (Duffield, 1995: 4-5).

ست کروپسی^۴ عمق استراتژیک^۵ را ضرورت وجود فاصله فیزیکی بین یک تهدید می‌داند و آنچه که باید مورد محافظت قرار گیرد (Cropsey, 2014). برخی محققان، عمق استراتژیک را اصطلاحی مربوط به بازدارندگی کلاسیک می‌دانند که به قابلیت‌های

-
1. Balance of Power Theory
 2. Balancing
 3. Internal Mobilization
 4. Seth Cropsey.
 5. Strategic Depth

یک کشور در تاب آوردن و ایستادگی کردن در مقابل تجاوز خارجی اشاره می‌کند که آن هم با بهره‌گیری از وسعت جغرافیایی آن کشور و نیز فاصله مراکز حیاتی و ارزشمند آن با مرزهای جغرافیایی (و محل منازعه) انجام می‌گردد (Freedman, 2017: 403). عمق استراتژیک به‌ویژه نوع دفاعی-امنیتی آن شامل دو نوع است: نخست با کمک و در درون مرزهای ملی یک کشور است (که بسیج نیروها و موازنه داخلی نیز در این چارچوب قابل ارزیابی است) که نمونه تاریخی آن روسیه در قرن نوزده بود که با استفاده از مساحت وسیع جغرافیایی و سردی شدید آب و هوایی به‌عنوان یک مزیت عملیاتی توانست ارتش بزرگ و قدرتمند ناپلئون را شکست دهد. نوع دوم عمق استراتژیک، خارج از مرزهای ملی کشورهاست که در آن، وضعیت پیرامونی جغرافیایی مانند دریا برای کشورهای کوچک، نقش یک حائل بین دشمن و آنچه که باید از آن دفاع شود را ایفا می‌کند (Cropsey, 2014) و به آن، عمق استراتژیک خارجی به کشور می‌بخشد. حتی می‌توان گفت بازیگران به‌ویژه در فضای تشدید و تصاعدهای منازعات منطقه‌ای تأثیرگذار بر امنیت ملی و داخلی و منطقه‌ای خود و متحدانشان، از راهبرد عمق استراتژیک درونی و بیرونی بهره می‌گیرند.

مفهوم عمق استراتژیک، اقدام دولت‌ها را در جهت ایجاد موازنه قدرت و مقابله با تهدیدات به خوبی تحلیل می‌کند؛ زیرا عمق استراتژیک با مفهوم آسیب‌پذیری در ارتباط است و برخورداری یک دولت از مؤلفه‌های تشکیل دهنده عمق استراتژیک آسیب‌پذیری آن را در مقابل هرگونه تهدید، تهاجم و حمله نظامی کاهش می‌دهد. جدا از نقش عمق استراتژیک جغرافیایی در کاهش آسیب‌پذیری امنیتی، توازن بیرونی قدرت نیز تقویت کننده عمق استراتژیک دفاعی-امنیتی یک کشور است. پس این دو مفهوم بر هم تأثیرگذار و تقویت کننده یکدیگر هستند. در راستای راهبرد عمق استراتژیک است که بازیگران تلاش می‌کنند ابتدا به مقابله با تهدیدات در فضای پیرامونی امنیتی خود اقدام نمایند تا از شدت تهدیدات علیه ارزش‌ها و منافع خویش بکاهند. این امر در دوران کنونی به انحاء مختلف از قبیل ایجاد اتحاد و ائتلاف و نیز استفاده از متحدان و بازیگران نیابتی انجام می‌گیرد.

در این مقاله با استفاده از مولفه‌های نظریه موازنه قدرت و عمق راهبردی از قبیل موازنه داخلی، بسیج نیروها و موازنه خارجی، اتحاد، ائتلاف و نبرد نیابتی و ایجاد و ارتقای عمق استراتژیک به تحلیل راهبرد ایران در مقابل داعش و پیامدها و فرصت‌های ظهور داعش برای قدرت و امنیت ملی، منطقه‌ای ایران اقدام می‌شود. این امر با توجه به نقش متحدان ایران در قالب محور مقاومت در ایجاد حائل بین دشمن خارجی و جغرافیای بیرونی و امنیت ملی و داخلی کشور حائز اهمیت است. در عین حال با استفاده از نظریه موازنه قدرت، چگونگی تأثیرگذاری اقدامات ایران برای مقابله با تهدید داعش بر افزایش نفوذ و عمق استراتژیک و قدرت بازدارندگی ایران بررسی و در این مسیر چگونگی کنش ایران در تبدیل چالش و تهدید امنیتی داعش به فرصت ارتقای قدرت، نفوذ و بازدارندگی و عمق استراتژیک ایران تحلیل می‌شود.

ابعاد و مؤلفه‌های تشکیل دهنده راهبرد منطقه‌ای ایران در مقابله با داعش

برای درک راهبرد امنیتی ایران در تبدیل بحران و تهدید داعش به فرصت تأمین منافع و امنیت ملی و منطقه‌ای می‌توان به سخن شهید قاسم سلیمانی، فرمانده سابق نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مراجعه نمود که بیان کرد: «من با تجربه این را می‌گویم که میزان فرصتی که در بحران‌ها وجود دارد در خود فرصت‌ها نیست. اما شرط آن این است که نترسید و نترسیم و نترسانیم» (سلیمانی، ۱۳۹۷). این امر را می‌توان خلاصه دکترین امنیت ملی ایران در مقابله با تهدید داعش دانست. بر پایه این راهبرد بود که جمهوری اسلامی ایران، شدت و فوریت تهدید داعش برای امنیت نظام و کشور در سطوح داخلی، ملی و منطقه‌ای را درک نمود؛ زیرا این تهدید؛ جنگی نیابتی از سوی غرب، آمریکا، اسرائیل و عربستان و سایر متحدان منطقه‌ای آن علیه ایران و متحدانش در محور مقاومت بود که هدف اصلی آن تضعیف و نابودی متحدان ایران و در مرحله بعدی اعمال تهدید علیه بقای نظام سیاسی و یکپارچگی سرزمینی ایران بود. از این منظر در این بخش به تبیین ابعاد راهبرد منطقه‌ای ایران در مقابله با داعش اقدام می‌شود.

الف- کنش فعال برون‌مرزی و دفاع در برابر تهدیدات در عمق راهبردی منطقه‌ای

ایران در مقابله با تهدید داعش می‌توانست منفعل باشد تا رسیدن تهدید به مرزهای جغرافیایی بی تفاوت باشد، ولی تهران به مقابله با تهدیدات امنیت ملی خارج از مرزهای خود اقدام و تلاش نمود نسبت به اتخاذ رویکرد و کنش فعال فرامرزی به امنیت مبادرت ورزد و به برخورد و مقابله با تهدیدات در عمق راهبردی اقدام نماید، این امر از طریق انتقال خطوط نبرد به خارج از مرزها و دفاع در عمق پیگیری گردید. درک این سیاست مستلزم، توجه به راهبرد امنیتی ایران در برخورد با تهدیدات منطقه‌ای از جمله داعش است که مبتنی بر سیاست‌گذاری امنیتی در راستای حفظ و تعمیق عمق راهبردی منطقه‌ای (و حتی فرامنطقه‌ای) است. ابعاد این امر را می‌توان با توجه به مواضع آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان فرمانده کل قوا در ایران و شخص تأثیرگذار و تعیین کننده راهبرد و سیاست خارجی و امنیتی کشور پی برد. ایشان در تبیین جایگاه نگرش عمق راهبردی در نگاه فرامرزی ایران برای مقابله با تهدیدات علیه امنیت ملی بیان می‌کنند: «این نگاه وسیع جغرافیای مقاومت را از دست ندهید؛ این نگاه فرامرزی را از دست ندهید. قناعت نکنیم به منطقه خودمان... این جوری نباشد که یک چهاردیواری را انتخاب کنیم و دیگر کارمان به این نباشد که پشت این دیوار چه کسی است، چه تهدیدی وجود دارد. این نگاه وسیع فرامرزی، این امتداد عمق راهبردی گاهی اوقات از واجب‌ترین واجبات کشور هم لازم‌تر است که مورد توجه قرار بگیرد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۷/۱۰). بر اساس این رویکرد، ایران به تهدیدات داعش در عراق، سوریه و لبنان از منظر از بین بردن نفوذ ایران در منطقه، تضعیف نظامی و نابودی متحدان ایران و مقدمه تضعیف نظامی جمهوری اسلامی ایران و در نهایت تهاجم نظامی به کشور می‌دید و بر اساس راهبرد عمق استراتژیک به مقابله با تهدید داعش، خارج از مرزهای سرزمینی اقدام نمود و مانع از عملیاتی شدن طرح‌های آمریکا (و غرب و سایر متحدانش) در این کشورها شد؛ زیرا «اینها می‌خواستند اختیار عراق را به دست بگیرند، نشد؛ اینها می‌خواستند حکومت سوریه را ساقط کنند، نشد؛ اینها می‌خواستند حزب‌الله و

امل را در لبنان از بین ببرند، نشد، نتوانستند» (حسینی خامنه‌ای، ۱۴۰۱/۹/۵). این اقدام ایران در راستای راهبرد عمق استراتژیک منطقه‌ای و حفظ توان بازدارندگی منطقه‌ای بود.

آیت‌الله خامنه‌ای ضمن توجه به موازنه داخلی مقابل تهدیدات، حضور و نفوذ منطقه‌ای ایران و عمق استراتژیک ناشی از آن را در موازنه بیرونی قدرت و مقابله با تهدیدات بسیار تأثیرگذار می‌داند و در این زمینه اظهار می‌دارند «حضور در کشورهای منطقه و طرف‌داری ملت‌های منطقه از جمهوری اسلامی، عمق راهبردی جمهوری اسلامی است». از این منظر «ظرفیت‌های ما و توانایی‌های ما، فقط آن چیزهایی نیست که ما در داخل داریم؛ ما در بیرون کشور هم ظرفیت‌های مهمی داریم؛ طرف‌دارانی داریم، عمق راهبردی داریم؛ در منطقه ... اینها عمق راهبردی کشور هستند؛ اینها جزء توانایی‌های ما هستند؛ از همه این توانایی‌ها باید استفاده کنیم» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۶/۱۳). در بحران داعش در سوریه و عراق، ایران از این ظرفیت ایدئولوژیک برای مقابله با تهدید بهره برد.

یکی از راهبردهای ایران برای مقابله با تهدید داعش، بهره‌گیری از عنصر ایدئولوژی به‌عنوان مزیتی استراتژیک برای ایجاد موازنه مقابل این تهدید نوظهور منطقه‌ای بوده است؛ زیرا همانگونه که داعش و بازیگران مشابه آن در منطقه، دارای ماهیتی ایدئولوژیک بودند و رقبا و دشمنان منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ایران تلاش نمودند از این کششگر برای تهدید منافع و امنیت ملی و منطقه‌ای ایران بهره گیرند، جمهوری اسلامی نیز به خوبی درک نمود که مقابله با این تهدید امنیتی - ایدئولوژیک مستلزم استفاده از مؤلفه ایدئولوژی است؛ از این منظر بود که ایران توانست از عنصر ایدئولوژی اسلام سیاسی - شیعی به‌عنوان یک مزیت استراتژیک در جهت ایجاد موازنه بیرونی قدرت و مقابله با تهدید داعش سود جوید. با توجه به اقبال و پذیرشی که از ایدئولوژی ایران یعنی اسلام انقلابی در سطوح منطقه‌ای از جمله در لبنان، عراق و حتی یمن و نیز اتباعی از کشورهای افغانستان و پاکستان وجود داشت، تهران از آن برای زمینه‌سازی افزایش قدرت، حضور غیرمستقیم و نفوذ منطقه‌ای و توان بازدارندگی خویش بهره گرفت و به مقابله با داعش به‌عنوان تهدید نوظهور منطقه‌ای مبادرت ورزید.

در راستای سیاست حفظ محور مقاومت است که ایران با استفاده از ظرفیت متحدان غیردولتی مانند حزب الله و حضور خود و متحدانش در مناطقی مانند سوریه اقدام به حفظ و گسترش عمق استراتژیک در مقابل دشمنان خویش مانند اسرائیل، آمریکا و حتی عربستان سعودی نموده است (Freedman, 2017: 403) تا به مقابله با تهدیدات علیه منافع حیاتی و امنیت ملی و منطقه‌ای خود در خاورمیانه اقدام نماید. از این منظر افزایش عمق استراتژیک جغرافیایی، ایدئولوژیک و دفاعی و امنیتی در راستای حفظ و تقویت امنیت ملی کشور و نظام جمهوری اسلامی ایران بوده است؛ زیرا ایران از طریق راهبرد عمق استراتژیک، خطوط نبرد با دشمنان منطقه‌ای و تهدیدات غیرمستقیم و نیابتی علیه امنیت ملی کشور را به خوبی به خارج از مرزهای جغرافیایی سرزمین ایران انتقال داده است. افزایش شدت و نوع تهدیدات جدید ناشی از تحرک گروه‌های تروریستی هویت‌محور (مانند داعش و جبهه‌النصره) علیه امنیت ایران و متحدان دولتی آن مانند سوریه (و دولت هم‌سو در عراق) که از سوی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای متعارض نیز مورد حمایت قرار گرفت و با رویکرد موازنه‌گرایانه آمریکا و متحدان آن در مقابل راهبرد منطقه‌ای ایران نیز منطبق بود، به تشدید کنش فعال ایران و نقش منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران در مقابله با این تهدیدات انجامید. تهدید امنیت و منافع ایران در سوریه بدان جهت بود که تغییر در نظام سیاسی این کشور به عنوان نزدیک‌ترین متحد ایران (و حزب الله)، به تغییر در معادله (و موازنه) قدرت و امنیت در سطح منطقه (به نفع اسرائیل و آمریکا و عربستان سعودی) منجر می‌گردید (مصلی‌نژاد، ۱۳۹۹: ۵۳-۵۰).

مقابله ایران با پدیده تروریسم سلفی- تکفیری، ایجاد بازدارندگی در برابر تهدیدات نامتقارن و نوظهور ناشی از گروه‌های تروریستی در منطقه، ایجاد امنیت پایدار و حفظ قدرت ملی خویش، افزایش حضور مستقیم و مستشاری ایران را در منطقه می‌طلبید. ایران ضمن مقابله موفق با تهدید تروریسم، با افزایش حضور سخت نظامی که لازمه مقابله با این تهدید بود، توانست نسبت به تبدیل این حضور به حضور و قدرت نرم اقدام نموده و به افزایش نفوذ سیاسی به وسیله اتصال به گروه‌ها و بازیگران سیاسی- نظامی در کشورها و

حفظ نفوذ در دولت‌های دوست و متحد خویش یعنی عراق و سوریه (و لبنان) اقدام ورزد (برزگر، ۱۳۹۷: ۲۰۳-۲۰۲).

ب- ایجاد و گسترش شبکه متحدان منطقه‌ای

یکی از مهم‌ترین دلایل شدت واکنش ایران در مقابل تهدید داعش جدا از تهدیدات علیه امنیت مرزی و داخلی کشور، اهمیت حفظ محور مقاومت به‌عنوان پایه و اساس سیاستگذاری منطقه‌ای ایران در مقابل تهدیدات از جانب اسرائیل و آمریکا و غرب بوده است. از این‌رو بود که ایران با کمک متحدان خود و گسترش و افزایش عمق استراتژیک جغرافیایی، ایدئولوژیک و دفاعی و امنیتی به دنبال مقابله با تهدیدات علیه امنیت ملی به‌ویژه امنیت نظامی از طریق موازنه داخلی و بیرونی و تقویت قدرت بازدارندگی منطقه‌ای و شبکه‌ای برآمده است. این امر، کارکرد و اهمیت متحدان دولتی و غیردولتی ایران در محور مقاومت را برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد.

از منظر راهبرد عمق استراتژیک منطقه‌ای ایران، حفظ سوریه (لبنان و نیز ثبات در عراق و نفوذ در آن در برابر تهدیدات منطقه‌ای و از جمله گروه‌هایی مانند داعش) جزئی کلیدی در دکترین امنیتی این کشور محسوب می‌گردد و به‌عنوان یکی از عرصه‌های اصلی مبارزه با اسرائیل، آمریکا و به‌طور کلی غرب محسوب می‌شود. علاوه بر این، سوریه نقطه اتصال ایران با لبنان و تأثیرگذار در تکامل موفقیت‌آمیز حزب‌الله لبنان به‌عنوان یک سازمان برجسته شیعی - اسلامی با برقراری ارتباط آن با ایران بوده است و از این طریق حزب‌الله را به جلودار جبهه ایران در مقابل اسرائیل تبدیل نموده است. از این‌رو است که تلاش غرب برای تغییر رژیم در سوریه منجر به تهدید منافع ایران در سوریه و لبنان گردید و در جایگاه منطقه‌ای ایران تأثیر منفی می‌گذاشت. در واقع ایران فشار غرب بر رژیم سوریه (به انحای مختلف به‌ویژه اقدامات گروه‌هایی مانند داعش) را به‌عنوان بخشی از تلاش برای تغییر رژیم در ایران و تغییر موازنه قدرت در منطقه به ضرر ایران به حساب می‌آورد. از این‌رو از نظر ایران نه تنها آینده متحد اصلی‌اش در معرض خطر بود بلکه امکان از بین رفتن حلقه مرکزی محور شیعی ایجاد شده توسط ایران که از غرب افغانستان به ایران، عراق، سوریه، لبنان و نیز غزه امتداد یافته است وجود داشت. از این‌رو ایران از هر تلاشی برای حفظ و

تقویت بشار اسد از جمله حمایت نظامی و نیز اعزام اعضای حزب‌الله استفاده نمود و مانع از تغییر رژیم و نیز مداخله نظامی غرب در سوریه گردید (Kam, 2012: 1-2). ایران با خوانش صحیح استراتژیک، بحران داعش در سوریه و عراق را نوعی جنگ نیابتی آمریکا، غرب و متحدان منطقه‌ای آنها علیه ایران و متحدان آن در محور مقاومت ارزیابی نمود و از این منظر با این تهدید فوری و حیاتی امنیتی علیه خویش و متحدانش در منطقه با تمام وجود مقابله نمود.

حفظ متحدان در مقابل تهدیدات حیاتی مانند داعش در چارچوب راهبرد عمق استراتژیک ایران می‌گنجد؛ زیرا بر اساس این راهبرد «نظام جمهوری اسلامی موظف است طوری رفتار کند که دوستانش و هوادارانش در منطقه تقویت شوند؛ این وظیفه‌ی ما است. حضور ما به معنای تقویت دوستانمان و تقویت هوادارانمان است. ما نباید کاری کنیم که دوستان و وفاداران به جمهوری اسلامی در منطقه تضعیف بشوند ... بنابراین این حضور منطقه‌ای ... بایستی وجود داشته باشد» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۹/۱۰/۱۹). از نظر آیت‌الله خامنه‌ای اقدام گروه‌هایی مانند داعش در منطقه به نیابت از آمریکا و با هدف از بین بردن بازوهای عمق راهبردی ایران و قطع ریشه‌ها و مایه‌های استحکام و ریسمان‌های نگهدارنده خیمه نظام اسلامی ایران و امنیت ملی کشور بوده است. دستیابی ایران نیز به عمق کنونی راهبردی نتیجه پی‌ریزی سیاست راهبردی امام خمینی (ره) در - دهه نخست بعد از انقلاب - مبنی بر بر ایجاد هسته‌های انقلابی در خارج از کشور بود (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۵/۶). پس از این منظر، نگاه ایران به داعش تنها بازیگر غیردولتی صرف نبود بلکه آن را بازیگری به نیابت از دشمنان منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای ایران می‌دانست که در منطقه برای تضعیف ایران از طریق از بین بردن و تضعیف بازوهای منطقه‌ای ایران در حال اقدام است.

پ- ایجاد ائتلاف نظامی با روسیه برای حفظ سوریه و نظام سیاسی آن

ایران به عنوان مهم‌ترین عضو دولت‌های در حال نبرد با داعش، ضمن حضور مستشاری در کشورهای عراق و سوریه با استفاده از جنبش حزب‌الله لبنان در عرصه مقابله با داعش اقدامات مهمی را انجام داد. با شدت یافتن بحران در سوریه، ایران به ائتلاف نزدیکتر با

روسیه و چین نیز اقدام نمود تا از این طریق با تجمیع انباشت قدرت درونی خویش با قدرت سایر بازیگران به مقابله با تهدیدات پیش روی خود و کاهش آسیب پذیری های امنیت ملی اقدام نماید.

با تصاعد بحران در سوریه، روسیه با بهره گیری از ابزارهای مختلف نظامی، سیاسی و اقتصادی، برخلاف بحران های تونس، لیبی، مصر و یمن با تمام قدرت خود را در این بحران دخیل نمود و از دولت بشار اسد در مقابل اهداف و برنامه های غرب و متحدان منطقه ای آن در تغییر نظام سیاسی سوریه مقاومت نمود و ضمن مقابله با جریان های مذهبی افراطی، مانع از به قدرت رسیدن دولتی گردید که تأمین کننده منافع و اهداف غرب در منطقه باشد (ترابی و محمدیان، ۱۳۹۴: ۷۴-۷۳). از این رو بود که روسیه با درک اهمیت تهدید داعش برای سوریه، به ائتلاف ایران با متحدنش پیوست. ایران به واسطه بحران داعش توانست ائتلاف راهبردی و عمیقی را با روسیه و چین در خاورمیانه ایجاد نماید.

پیامدهای راهبرد منطقه ای ایران در مقابله با داعش برای امنیت و قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران

ایران از تهدید داعش به عنوان فرصت گسترش حضور و نفوذ و قدرت منطقه ای و تأمین منافع و امنیت ملی و منطقه ای خود بهره گرفت. ایران با اتخاذ راهبرد امنیتی عمق استراتژیک در مقابله با تهدید داعش توانست به حفظ و گسترش متحدان خود در محور مقاومت، نمایش و ارتقای قدرت و نفوذ منطقه ای و توان بازدارندگی منطقه ای و نزدیکی راهبردی با روسیه و چین در منطقه و مقابله با نفوذ و هژمونی آمریکا و نفوذ غرب در منطقه مبادرت ورزد و از این طریق بود که تهدید داعش به فرصتی برای ارتقای منافع، امنیت و قدرت ملی و منطقه ای جمهوری اسلامی ایران در منطقه تبدیل شد، امری که چگونگی آن در ادامه مورد تحلیل قرار می گیرد.

الف- گسترش نفوذ و عمق راهبردی و افزایش نقش و قدرت ایران در سطح منطقه‌ای

بحران سوریه که داعش از بازیگران اصلی آن بود، فرصت لازم برای حضور ایران در سوریه برای مقابله با تهدیدات (اسرائیل و آمریکا) و افزایش نفوذ با بهره‌گیری از راهبردهای متعدد از جمله جنگ نامنظم و نامتقارن، فراهم نمود. از جمله فرصت‌های این بحران برای ایران، ایجاد کریدور به سواحل مدیترانه با حذف حضور آمریکا در منطقه، ایجاد شرایط لازم برای محاصره رژیم اسرائیل و ایجاد یک جبهه دیگر در پیرامون بلندی‌های جولان برای مقابله با این رژیم و استقرار نیرو، تجهیزات و تسلیحات لازم در آن بود که حضور ایران و متحدانش در جنوب سوریه این امکان را برای ایران فراهم نمود و حفاظت از اقلیت شیعه (علوی) و مهم‌تر از آن حفظ نظام سیاسی حاکم در سوریه را موجب گردید (Boussel, 2023: 1).

مبارزه و مقابله موفق ایران با تروریست‌های سلفی تکفیری مانند داعش در عراق و سوریه (به‌ویژه جلوگیری از سقوط و فروپاشی دولت در عراق) اهمیت نقش و قدرت (نظامی) ایران را به‌عنوان عامل ایجادکننده ثبات منطقه‌ای نمایان ساخت (درج، ۱۴۰۱: ۱۳).

بحران سوریه و حضور ایران و حزب الله در سوریه به افزایش عمق استراتژیک ایران منجر گردید، در حالی که یکی از نقاط قبلی تقابل ایران و اسرائیل پیش از این جنوب لبنان بود ولی فرصت حضور ایران در مجاورت بلندی‌های جولان و ایجاد جبهه جدید مبارزه با اسرائیل در این کشور به واسطه تهدید داعش فراهم گردید (Blanford: 2015). گسترش محور و جبهه مقاومت، موقعیت ژئوپلیتیکی ایران را ارتقاء داد، این امر ناشی از افزایش توانایی ایران در قالب این محور برای مقابله با تهدیدات نوظهور علیه امنیت ملی خود در فراتر از مرزهای جغرافیایی خویش بود (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۳۵). در عین حال نقش آفرینی ایران در مهار و مقابله با داعش به‌ویژه در عراق و نیز سوریه، جایگاه منطقه‌ای ایران را به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای ارتقاء داد و تثبیت نمود. این امر در حالی رخ داد که رقبای عمده منطقه‌ای ایران یعنی ترکیه و عربستان و حتی قدرت‌های فرامنطقه‌ای (مانند

آمریکا) نتوانستند در این بحران‌ها به اهداف خود (از قبیل سقوط دولت شیعی در عراق و دولت بشار اسد در سوریه) همانند ایران نائل گردند. تهران توانست با پیشبرد سیاست‌های خویش در عراق و سوریه ضمن شکست داعش، دولت‌های هم‌سو (در عراق شیعی) و هم‌پیمان (سوریه) خود را در این کشورها حفظ کند. این امر موقعیت منطقه‌ای ایران را در مقابل آمریکا و غرب و متحدان عرب آنها و ترکیه ارتقاء داد (شاه محمدی، ۱۳۹۸: ۷۰).

بحران داعش در عراق و سوریه و نقش‌آفرینی هم‌پیمانان غیردولتی ایران در مبارزه با داعش به افزایش قدرت و نفوذ آنها در کشورهاشان منجر شد. گروه‌های شبه‌نظامی شیعه در عراق که از سال ۲۰۰۳ به بعد توانستند به تدریج نفوذ و قدرت نظامی خویش را (با حمایت ایران) در این کشور افزایش دهند و از شبه‌نظامیان شیعی به بازیگران سیاسی قدرتمندی در عراق تبدیل گردند (Alaaldin, 2023). اهمیت و نقش منحصر به فرد شبه‌نظامیان شیعه (مورد حمایت ایران) در طی نبرد با داعش در عراق و مقابله با این تهدید (Geneva International Centre for Justice, 2016: 33). قدرت و نفوذ این گروه‌ها را در عراق به‌ویژه بعد از بحران داعش افزایش داد که به صورت غیرمستقیم به تحکیم نفوذ ایران در عراق انجامید.

نقش فعال و پیشروی ایران در مقابله با افراط‌گرایی مذهبی و تروریسم داعش در کنار فضای قبلی پیش از آن یعنی توافق هسته‌ای ایران با قدرت‌های بزرگ، بر نقش و نفوذ منطقه‌ای ایران به صورت بی‌سابقه‌ای افزوده بود (برزگر، ۱۳۹۹: ۴۰). ایران که در طی دو دهه گذشته از فرصت تهاجم آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ برای گسترش نفوذ خود در این کشور استفاده کرده بود با فوری‌تر شدن تهدید داعش برای عراق، توانست با ائتلافی ضمنی با پیشمرگان کرد و دولت عراق، داعش را در عراق نابود نماید. نتایج این امر تبدیل شدن ایران به قدرتمندترین بازیگر خارجی در (صحنه سیاسی، مذهبی - فرهنگی، اقتصادی، نظامی و امنیتی) عراق است. ایران توانسته است به آرزوی دیرینه خود از زمان جنگ ایران و عراق در دهه ۱۹۸۰ یعنی گسترش نفوذ و قدرت خود در عراق دست یابد، این امر را از طریق متحدان متعدد خود در این کشور مدیریت می‌کند (Russain, 2023).

در حالی که آمریکا و غرب و متحدان منطقه‌ای آنها به‌ویژه عربستان سعودی و اسرائیل با فشار حداکثری به دنبال تضعیف قدرت ایران از طریق مهار نقش فزاینده منطقه‌ای ایران بودند ولی بحران داعش و نقش آفرینی ایران و متحدانش برای مقابله با این بازیگر در عراق و سوریه منجر به آن گردید که ایران همراه با اتخاذ سیاست مقاومت حداکثری به افزایش اهرم‌های نفوذ منطقه‌ای خود به صورت نرم و سخت اقدام نماید و مانع از برهم خوردن موازنه قدرت در سطح منطقه‌ای به ضرر خویش گردد (برزگر، ۱۳۹۹: ۳۹)، (برزگر، ۱۳۹۷: ۱۹۹). این امر میزان قابلیت ایران و اهمیت و لزوم حفظ این نفوذ را در منطقه برای مقابله با تهدیدات امنیت ملی و بحران‌ها نمایان ساخت. حتی جنگ غزه در سال ۲۰۲۳ و کنش‌های بعدی ایران و متحدانش و نیز حمله اسرائیل به کنسولگری ایران در سال ۲۰۲۴ و پاسخ ایران به اسرائیل، نمودهای دیگر از این امر هستند.

مقابله با داعش در عراق (و سوریه) امکان لازم را برای گسترش فزاینده نفوذ ایران در منطقه فراهم نمود؛ سازماندهی و حمایت‌های مختلف ایران از شبه‌نظامیان شیعی در سطح منطقه، (تلاش برای حضور اعضای آنها در ساختارهای رسمی کشورها مانند عراق) و ایجاد ارتباط بین آنها- از شبه‌نظامیان شیعه در عراق گرفته تا انصارالله در یمن- اجماع بین این بازیگران را (در مقابله با تهدیداتی مانند داعش) افزایش داد و بر قواعد مرسوم در حوزه شکل‌گیری اتحادهای منطقه‌ای و ارتباطات بین متحدان تأثیر گذاشت (Geneva). (International Centre for Justice, 2016: 25-26, 33-36). این امر ضمن افزایش نفوذ تهران، نمودی دیگر از افزایش قدرت منطقه‌ای ایران بوده است. جنگ اسرائیل علیه حماس در غزه و حمایت انصارالله و نیروهای مقاومت در عراق و لبنان از مقاومت فلسطین که به انحای مختلف صورت گرفت، بعدی دیگر از قدرت و نفوذ منطقه‌ای ایران را نمایان ساخت.

بحران داعش نشان داد که ایران به صورت عینی قدرت منطقه‌ای است (شریعتی و وکیلی، ۱۳۹۶: ۴۵). نگاهی به عملکرد ایران در طی بحران داعش، نمایان‌گر توانایی و قابلیت این بازیگر در ایفای نقش ثباتگر و نیز پذیرش آن توسط سایر بازیگران به‌ویژه کشورهای (عراق و سوریه) در معرض بحران و نیز بازیگران فرامنطقه‌ای (مانند چین و

روسیه و حتی آمریکا) بوده است. این امر اعتبار و پرستیژ ایران را به عنوان قدرتی منطقه‌ای تثبیت نمود.

ب- حفظ و گسترش محور مقاومت و ارتقاء توانمندی آن

گسترش و تقویت محور مقاومت هم به عنوان یکی از ارکان راهبرد منطقه‌ای ایران در مقابله با داعش بوده است و هم به عنوان یکی از پیامدهای مقابله با تهدید داعش در منطقه توسط ایران بوده که بر امنیت و قدرت ملی و منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران تأثیر گذاشته است.

بحران داعش در سوریه و عراق، فرصت لازم را برای گسترش شبکه متحدان ایران در سراسر منطقه فراهم نمود. ایران توانست نسبت به جذب، آموزش و تجهیز نیروهای جنگجوی شیعه از لبنان، عراق، افغانستان و پاکستان اقدام نماید و از آنها برای مقابله با تهدیدات امنیتی در سطح منطقه از یمن تا سوریه و عراق بهره بگیرد. این کشور تلاش نموده که این شیعیان وفادار را به نیروهای نیابتی شبه نظامی فراملی حرفه‌ای با الگوبرداری از حزب الله لبنان تبدیل نماید. شبه نظامیان شیعی از کشورهای سوریه، لبنان و عراق در حال تبدیل به سازمان‌هایی به سبک «حزب الله» هستند که به ایران وفادارند و حاضرند در کنار نیروها و مستشاران ایرانی در نبردها مشارکت کنند. این امر امکان استفاده ایران را از این متحدان در سراسر خاورمیانه و فراتر از آن فراهم نموده است (Smyth, 2017: 14) و قدرت مانور ایران در سطوح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای افزایش داده است.

مقابله ایران با تروریسم تکفیری در منطقه به افزایش قدرت و تجارب متحدان ایران انجامید، در این بین حزب الله لبنان که پس از شدت یابی جنگ داخلی در سوریه برای حمایت از نظام این کشور که به عنوان متحد ایران، حزب الله و پل ارتباطی با ایران در تأمین تسلیحات آن بود، در اواخر سال ۲۰۱۱ وارد این کشور شد، این امر ارتباط حزب الله را با ایران مستحکم‌تر، نفوذ ایران را در منطقه گسترده ساخت و بر قابلیت‌های این جنبش افزود. حزب الله در ایجاد و آموزش شبه نظامیان سوری حامی دولت اسد نقش ایفا کرد. جنگ در سوریه (و مقابله با گروه‌های سلفی تکفیری مانند جبهه النصره و داعش) به افزایش تعداد مبارزان حزب الله و تجارب جنگی آنها منجر شد. این جنبش با مداخله نظامی روسیه به

همکاری با آن پرداخت و از طریق عملیات مشترک نظامی با نیروهای روسیه در آزادسازی حلب در سال ۲۰۱۶ ایفای نقش نمود. این امر بر قابلیت‌های نظامی حزب‌الله بسیار افزود و به روابط سیاسی نزدیک این جنبش با روسیه نیز منجر شد (Daher, 2023).

حضور حزب‌الله در سوریه، قدرت نظامی و نیز نفوذ سیاسی این جنبش را در این کشور افزایش داد (تجارب قبلی در مبارزه با اسرائیل منجر به ایفای نقش حزب‌الله فراتر از سوریه گردید). حزب‌الله در مبارزه با داعش در عراق (از طریق آموزش شبه‌نظامیان شیعی) نیز ایفای نقش نمود. این جنبش به عنوان حلقه اصلی نفوذ ایران در سطح منطقه از یمن، عراق و سوریه تا لبنان (و حتی فلسطین اشغالی) ایفای نقش نموده است. به ویژه بعد از ترور سردار سلیمانی در سال ۲۰۲۰، حزب‌الله در تحکیم و گسترش شبکه متحدان ایران - اعم از دولتی و غیردولتی - نقشی فزون‌تر یافته است. این جنبش در میانجیگری بین بازیگران عراقی متحد یا نزدیک ایران، از جمله بین گروه مقتدی صدر و چارچوب هماهنگی که متشکل از گروه‌های سیاسی متحد یا نزدیک ایران است ایفای نقش نموده است. در عین حال این جنبش به احیای روابط بین حماس و دولت اسد کمک نمود که نتیجه آن تحکیم نفوذ منطقه‌ای ایران است. البته این اقدامات، حزب‌الله را به نیروی نیابتی منفعل و تابع محض ایران و فاقد خودمختاری تبدیل ننموده است بلکه این جنبش همچنان بازیگر سیاسی حاکم در لبنان است که نفوذ آن فراتر از مرزهای ملی این کشور است. ارتباط حزب‌الله با ایران دو طرف را منتفع می‌نماید (Daher, 2023).

پ- نزدیکی راهبردی با روسیه و چین و مقاومت در برابر با نفوذ غرب و هژمونی آمریکا در منطقه

مزیت نسبی ایران در بهره‌گیری از عنصر هویت و ایدئولوژی در مقاومت مقابل هژمون، منافع امنیتی ایران را تأمین نمود. در این راستا یکی از فرصت‌های تهدید داعش برای ایران، افزایش نقش راهبردی و تاکتیکی ایران در محیط امنیتی منطقه‌ای و مقابله با بازیگران بحران‌ساز بود که زمینه همکاری و نزدیکی بیش از پیش با روسیه و چین در جهت مقاومت مقابل مداخله آمریکا در منطقه و هژمونی این کشور در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی و

همکاری چندجانبه بین‌المللی آنها فراهم است. اتخاذ راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران در این راستا طراحی و اجرا گردید. نمود نزدیکی ایران به روسیه و چین، ورود ایران به پیمان امنیتی منطقه‌ای شانگهای (و نیز عضویت در بریکس) بوده است. شرایط فوق‌زمینه افزایش قدرت منطقه‌ای و تبدیل ایران را به بازیگری جهانی فراهم ساخته است (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۴۵-۴۳). پیامد دیگر افزایش تهدید تروریسم تکفیری علیه نظام سیاسی سوریه، مداخله نظامی روسیه در سوریه، حمایت چین از رویکرد ایران و روسیه در سطح بین‌المللی و درگیر شدن بیشتر این کشور در مسائل خاورمیانه و افزایش نفوذ روسیه و چین به بهای کاهش نفوذ و هژمونی آمریکا در منطقه بود. این امر نیز منافع ایران را در منطقه تأمین نمود.

مداخله روسیه در بحران سوریه (که با ترغیب ایران انجام شد)، موفقیتی استراتژیک و کم‌هزینه برای این کشور محسوب گردید. روسیه توانست کنترل حریم هوایی غرب و مرکز سوریه را از آن خود نماید و ضمن توافقنامه‌ای نظامی با دولت سوریه، حضور نظامی دائمی خویش را در این کشور و شرق مدیترانه تضمین نمود. این امر برای روسیه به منظور بازدارندگی در مقابل غرب و جناح جنوبی ناتو و تقویت توان جمع‌آوری اطلاعات راهبردی از آمریکا و متحدانش، فرصتی طلایی و حیاتی است. اقدامات روسیه - با همکاری ایران - دولت اسد را حفظ نمود، حضور مسکو را با هزینه‌ای نسبتاً کم تقویت نمود و (همانند ایران) جایگاه خود را به‌عنوان بازیگری مطرح و تعیین‌کننده در خاورمیانه تثبیت نمود، در نهایت ناتوانی آمریکا در مدیریت نهایی بحران سوریه برای پیشبرد منافع خویش و موافقت ضمنی برای عادی‌سازی روابط اعراب با سوریه، پیروزی دیگری برای روسیه و ایران بود که همه اینها در نهایت به اعتبار آمریکا آسیب رساند و نظم بین‌المللی لیبرال به رهبری ایالات متحده را - در خاورمیانه - عقب راند (Borshchevskaya, 2022). این امر به کاهش هژمونی آمریکا در سطوح منطقه‌ای و جهانی انجامید.

مشارکت نظامی ایران و روسیه در طی جنگ داخلی در سوریه و در مقابله با داعش و سایر گروه‌های تروریستی در حمایت از نظام سوریه، سطح و ماهیت روابط بین دو طرف را به شدت ارتقا داد. در این بین تداوم این همکاری در مناقشه اوکراین به راهبردی شدن

این روابط منجر گردید (این امر ناشی از منافع و تهدیدات مشترک در مقابل تروریسم و از جانب غرب و آمریکا بود). این در حالی بود که ایران و روسیه نسبت به افزایش مقاومت در مقابل تحریم‌های غرب و انزوای سیاسی (تحمیلی از سوی آمریکا و متحدان غربی آن) اقدام نمودند و ایران توانست به گسترش برنامه هسته‌ای خود بدون مخالفت روسیه ادامه دهد. این امر منافع غرب را با تهدیدهای بیشتری مواجه ساخت، امکان تغییر بیشتر موازنه قدرت (سیاسی و نظامی) در خاورمیانه به نفع ایران و به ضرر غرب را فراهم نمود و به تسهیل انتقال تسهیلات پیشرفته روسی به ایران و ارتقای همکاری‌های امنیتی بین دو طرف انجامید. این شرایط، زمینه و فرصت لازم برای افزایش نقش آفرینی ایران و روسیه (با همراهی چین) در سطح معادلات سیاسی-امنیتی منطقه و فراتر از آن را فراهم نمود و به تضعیف (هژمونی آمریکا و) سیطره غرب بر نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی انجامید، این امر با توجه به فشارهایی که (آمریکا و) غرب بر این بازیگران وارد می‌کند و در مقابل، رویکرد ضدغربی که دو طرف (یعنی ایران و روسیه با همراهی چین) از آن برخوردارند، به انسجام بیشتر این بازیگران در مسیر ایجاد نظم جهانی چندقطبی در مقابله با نظام بین‌المللی تحت رهبری آمریکا، منجر گردید. نمودهای مشارکت راهبردی و نزدیکی روابط ایران و روسیه و چین، پیوستن ایران به سازمان همکاری شانگهای در سال ۲۰۲۲ و بریکس در سال ۲۰۲۳ بوده است. در عین حال توافق عادی‌سازی روابط ایران و عربستان (که از جمله تأثیرات غیرمستقیم مشارکت موفق نظامی ایران و روسیه در بحران سوریه بود)، فضای لازم را برای اقدام ایران در نزدیک‌تر کردن اعراب به دیدگاه نظم چندقطبی فراهم نموده و نفوذ آمریکا و غرب را در منطقه کاهش داد (Geranmayeh and Grajewski, 2023).

ت- ارتقای قدرت بازدارندگی منطقه‌ای ایران

تحولات سوریه منجر به افزایش حضور ایران در این کشور گردید و دامنه قدرت بازدارندگی ایران را ارتقا داد. ایران به منظور حفظ موازنه قدرت به نفع خویش در سطح منطقه‌ای و مقابله با تهدیدات متقارن و نامتقارن، از قابلیت متحدانش در محور مقاومت و دفاع در عمق بهره گرفته است. مزیت نسبی ایران در بهره‌گیری از عنصر هویت و

ایدئولوژی در مقاومت مقابل هژمون، منافع امنیتی ایران را تأمین نمود. در این راستا یکی از فرصت‌های تهدید داعش برای ایران، افزایش نقش راهبردی و تاکتیکی ایران در محیط امنیتی منطقه‌ای و مقابله با بازیگران بحران‌ساز بود که زمینه همکاری راهبردی و نزدیکی بیش از پیش ایران به روسیه و چین در جهت مقاومت مقابل مداخله آمریکا در منطقه و هژمونی این کشور در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی و همکاری چندجانبه بین‌المللی آنها را فراهم ساخت. اتخاذ راهبرد نگاه به شرق در سیاست خارجی ایران در این راستا طراحی و اجرا گردید. نمود نزدیکی ایران به روسیه و چین، ورود ایران به پیمان امنیتی منطقه‌ای شانگهای (و نیز عضویت در بریکس) بوده است. شرایط فوق‌زمینه افزایش قدرت منطقه‌ای و تبدیل ایران را به بازیگری جهانی فراهم ساخته است (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۴۵-۳۵).

یکی از دلایل پیگیری راهبرد گسترش نفوذ منطقه‌ای از سوی ایران با کمک متحدانش را باید مبتنی بر راهبرد دفاع آفندی یا دفاع از دور دانست. این امر به معنی آن است که ایران به دنبال مقابله با دشمنانش در کشورهای دیگر است. این امر در راستای تقویت قدرت بازدارندگی است. اهمیت این امر از آن‌رو است که با توجه به برخی محدودیت‌ها و ضعف‌ها که در حوزه بازدارندگی و قدرت نظامی متعارف (به دلیل تحریم مانند قدرت هوایی و تسلیحات پیشرفته در این حوزه)، ایران (نسبت به قدرت‌های غربی) تلاش می‌کند با نفوذ در خارج از مرزها (منطقه و حتی فرمانطقه) این امر را جبران نماید و به همین دلیل ایران شبکه‌ای از متحدان و شرکای نیابتی را برای تقویت امنیت نظامی (و قدرت بازدارندگی غیرمستقیم) خود ایجاد کرده است. این امر همان راهبرد دفاع از دور است که به موجب آن ایران در خارج از مرزهای جغرافیایی خود (مانند عراق، لبنان، سوریه و یمن) به مقابله با دشمنان خود اقدام می‌کند. این امر در راستای امنیت نظام سیاسی (و سرزمینی) ایران نیز هست (Loft, 2023: 5-6). مقابله ایران با داعش در خارج از مرزهای کشور نیز مبتنی بر این دیدگاه راهبردی بوده است.

نفوذ ایران در یمن امکان کنترل تنگه باب‌المندب را (از طریق متحدان یمنی خویش) فراهم می‌کند. تنگه باب‌المندب ارزش استراتژیک برای ایران دارد. این امر به خاطر دسترسی آن به دریای سرخ و بندر ایلات (فلسطین اشغالی)، کانال سوئز و مدیترانه است.

تسلط ایران بر این تنگه در کنار کنترلی که بر تنگه هرمز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نقاط استراتژیک در خاورمیانه و دروازه وروی خلیج فارس به اقیانوس هند دارد؛ در مواقع بحران، توانایی مسدود کردن یا تهدید آنها مزیتی راهبردی را برای ایران فراهم می‌کند و به‌عنوان ابزاری استراتژیک از منظر بازدارندگی برای ایران محسوب می‌شود (Baram, 2021). بحران غزه اهمیت نفوذ ایران را در یمن به منظور ایجاد موازنه قدرت در سطح منطقه‌ای آشکار ساخت.

تهدید داعش در منطقه نهایت منجر به ارتقای قدرت بازدارندگی سخت و نرم ایران گردید که گونه سخت آن در قالب حضور مستقیم و مستشاری نظامی در عراق، سوریه و به صورت غیرمستقیم لبنان (از طریق حزب‌الله) بود که برای پیشگیری از تهدیدات تروریستی ضد امنیت ملی ایران بود و نوع نرم آن نیز در قالب تقویت ائتلاف‌های سیاسی و روابط با نخبگان و نیروهای محلی بود که با هدف تقویت روابط با دولت‌های دوست به منظور پر کردن خلأهای قدرت در منطقه بوده است (برزگر، ۱۳۹۷: ۱۸۴). تحولات سوریه منجر به افزایش حضور ایران در این کشور گردید و دامنه قدرت بازدارندگی ایران را ارتقا داد.

ایران به منظور حفظ موازنه قدرت به نفع خویش در سطح منطقه‌ای و مقابله با تهدیدات متقارن و نامتقارن، از قابلیت متحدانش در محور مقاومت و دفاع در عمق بهره گرفته است. کنش تهاجمی آمریکا و غرب و متحدانش در قالب جنگ نیابتی نیروهای سلفی تکفیری مانند داعش علیه ایران، تشدید تهدیدات علیه امنیت منطقه‌ای ایران به برجسته‌سازی عنصر و هویت مقاومت انجامید و جبهه مقاومت به رهبری ایران را گسترش داد و ایران را به سمت پیگیری و عملیاتی نمودن راهبرد ایجاد نیروهای دفاعی دارای هویت مقاومت چندملیتی و حتی فراملیتی سوق داد. این امر با توجه مزیت نسبی ایران که بهره‌گیری از سازوکارهای هویتی به‌ویژه مفهوم مقاومت در سیاست خارجی ایران فراهم ساخته است بر قدرت مانور ایران در مقایسه با سایر بازیگران افزوده است و زمینه ائتلاف سیاسی - امنیتی ضد هژمونیک را برای ایران ایجاد نمود. در کنار این امر ایران با خروج از انزوای گرای، در کنار متحدین عمدتاً غیردولتی خود در محور مقاومت، با بهره‌گیری از چندجانبه‌گرایی و

نزدیکی به چین و روسیه، ضمن مقابله با یک‌جانبه‌گرایی آمریکا، به سمت ایجاد قابلیت خودیاری مبتنی بر متحدین استراتژیک حرکت نموده است (مصلی‌نژاد، ۱۴۰۱: ۲۹، ۴۴-۳۵).

در کنار نقشی که ایدئولوژی در تحکیم روابط ایران با متحدانش به‌ویژه حزب‌الله ایفا می‌کند، «نیاز متقابل استراتژیک» نیز برای مقابله با تهدیدات نظامی - امنیتی دشمنان مشترک (یعنی همان موازنه در مقابل تهدیدات) آنها را با هم متحد می‌کند و به‌عنوان ابزاری است که موازنه قدرت را در مقابل رقبای منطقه‌ای و بین‌المللی برقرار می‌سازد (برزگر، ۱۳۹۵: ۹۰). تهدید داعش باعث تحکیم پیوندهای ایران و متحدانش، به دلیل فوریت، شدت و حجم تهدیدات علیه ایران و متحدانش شد و از طریق قدرت بازدارندگی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران را ارتقا داد.

در استراتژی ایران در مقابل داعش، ایران به دنبال آن بوده که موقعیت متحدانش در عراق، سوریه و لبنان را از تهدیدات آمریکا و اسرائیل و عربستان سعودی حفظ نماید. این در حالی است که سهولت دسترسی از طریق سوریه و عراق به حزب‌الله برای ایران مهم بوده که با توجه به تضعیف کنترل قلمرو توسط آن کشورها دشوارتر شده بود؛ زیرا ایران به دنبال حفظ حزب‌الله به‌عنوان یک سپر تلافی‌جویانه در مقابل (ضربات و حملات احتمالی) اسرائیل است (Geranmayeh, October 2, 2014). البته با افزایش توان اعمال حاکمیت دولت‌های عراق و سوریه بر سرزمین‌هایشان، این آسیب تا حدود زیادی کاهش یافته است.

افزایش توانایی نظامی و عملیاتی حزب‌الله ناشی از حضور در سوریه تهدید این جنبش را برای اسرائیل که قبلاً بیشتر ماهیت موشکی داشت با توجه به تجارب جنگی جدید نیروهای حزب‌الله در سوریه، تغییر داده است؛ زیرا حزب‌الله اکنون تجاربی در جنگ متعارف نیز کسب کرده است؛ از این‌رو در صورت وقوع هرگونه جنگ دیگری بین اسرائیل و حزب‌الله، ارتش اسرائیل در جنوب لبنان و در عملیات زمینی با چالش‌های عمیقی از طرف حزب‌الله مواجه خواهد شد. در کنار این امر باید به این مسأله نیز توجه نمود که مقابله با توان نظامی و نیروهای حزب‌الله، حماس و جهاد اسلامی - از منظر نبرد نامتقارن -

در مناطقی که غیرنظامیان در آن حضور فراوانی دارند چه در غزه و جنوب لبنان- و حتی کرانه باختری- چالشی درازمدت برای ارتش اسرائیل است (Wittes, 2016). ایران با بهره‌گیری از راهبرد عمق استراتژیک در مقابل تهدید داعش نیز تلاش نموده است خط مقدم نبرد را به خارج از مرزهای جغرافیایی خویش انتقال دهد تا امکان اقدام رقبا و دشمنان منطقه‌ای آن در اقدام به هر نوع حمله مستقیم به ایران را کاهش دهد. در این بین، جمهوری اسلامی ایران با استفاده از توانایی متحدان نیابتی خود (حزب‌الله و شبه‌نظامیان مختلف شیعی) به وارد آوردن ضربه به نقاط ضعف و آسیب‌پذیر دشمنان خویش اقدام می‌نماید. هدف ایران در این بین ایجاد خطوط دفاعی- امنیتی دور از مرزهای کشور با کمک متحدان دولتی و غیردولتی است (Barzegar & Divsallar, 2017: 48-49).

نتیجه‌گیری

ظهور و قدرت‌یابی داعش و سایر گروه‌های تروریستی سلفی- تکفیری در منطقه جنوب غرب آسیا و در مجاور مرزهای ایران و محیط امنیتی این کشور، تهدیدات عمیقی را متوجه منافع و امنیت ملی و منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران- در ابعاد امنیت هویتی و فیزیکی- ایجاد نمود. تهدیدات امنیتی ناشی از پدیده ضدامنیتی داعش آنچنان از ماهیتی گسترده و فوری برخوردار بود که هر نوع انفعال در مقابل آن ممکن بود امنیت نظامی، سیاسی و تمامیت سرزمینی ایران و متحدانش را برای سال‌ها با خطراتی عمیق مواجه سازد، اما ایران توانست با نگرشی استراتژیک از مسیر مقابله با این تهدید، فرصت‌های متعددی را برای خود خلق نماید. این امر مبتنی بر استراتژی کلان امنیت منطقه‌ای (و حتی فرامنطقه‌ای) ایران در حفظ و ارتقای عمق استراتژیک فرامرزی استوار بوده است که از طریق مقابله موفق با داعش و اتخاذ راهبرد دفاع و تهاجم فعال با استفاده از بسیج نیرو، ائتلاف و اتحادسازی در بیرون و درون مرزهای ملی انجام گرفت. ایران با کمک سرمایه‌ای که چندین دهه برای آن هزینه نموده بود یعنی متحدانش در قالب محور مقاومت توانست به تهدید داعش پاسخ‌های مناسب و درخوری داده و از این تهدید برای گسترش عمق استراتژیک دفاعی- امنیتی و ایدئولوژیک خود در منطقه استفاده نمود. عمقی که

کشورهای متعدد منطقه از عراق تا سوریه، لبنان و فلسطین اشغالی و یمن را نیز شامل گردید. مواجهه موفق ایران و متحدانش با داعش، به تعمیق روابط استراتژیک ایران با دولت عراق از طریق شیعیان متحد خویش در این کشور منجر گردید. در عین حال مقابله با تهدید داعش به افزایش قدرت منطقه‌ای و تقویت توان بازدارندگی منطقه‌ای ایران و حتی متحدان غیردولتی آن مانند حزب الله انجامید و مانع از عملیاتی شدن هرگونه تهاجم نظامی به ایران از سوی آمریکا و اسرائیل گردید. در عین حال جایگاه ایران و محور مقاومت را به عنوان عنصر ثبات بخش منطقه در تأمین امنیت منطقه‌ای و مقابله با تروریسم سلفی - تکفیری ارتقا داد. این امر با پیوستن روسیه و چین به این ائتلاف؛ به حفظ و تقویت محور مقاومت، گسترش شبکه متحدان و مؤتلفان دولتی و غیردولتی ایران انجامید و در عین حال به ایجاد ائتلاف راهبردی با روسیه و گسترش آن در سطح بین‌المللی انجامید. فراتر از آن ایران توانست به مقابله با هژمونی غرب و اسرائیل در منطقه از طریق تقویت قدرت نظامی متحدان خود اقدام نماید. شرایط فوق به افزایش عمق راهبردی ایران در منطقه غرب آسیا منجر شده است. تحلیل راهبرد منطقه‌ای ایران در مقابل تهدید داعش با توجه به دیدگاه‌های کلان مقام معظم رهبری در حوزه سیاست خارجی و امنیتی منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران نشان دهنده آن است مهم‌ترین ارکان و مؤلفه‌های تشکیل دهنده این راهبرد عبارتند از: کنش فعال برون‌مرزی و دفاع در برابر تهدیدات در عمق راهبردی منطقه‌ای، ایجاد و گسترش شبکه متحدان منطقه‌ای، ایجاد ائتلاف نظامی با روسیه برای حفظ سوریه و نظام سیاسی آن. اتخاذ راهبرد و کنش فعال تدافعی - تهاجمی ایران در مقابله با داعش با تأکید بر حفظ و گسترش عمق استراتژیک منطقه‌ای منجر به این گردید که ایران توانست از تهدید داعش، فرصت‌های متعددی برای خود خلق نماید که در قالب پیامدهای راهبرد منطقه‌ای ایران در مقابله با داعش برای امنیت و قدرت ملی جمهوری اسلامی ایران می‌توان از آنها نام برد که مهم‌ترین آنها عبارتند از: گسترش نفوذ و عمق راهبردی و افزایش نقش و قدرت ایران در سطح منطقه‌ای، حفظ و گسترش محور مقاومت و ارتقای توانمندی آن، نزدیکی راهبردی با روسیه و چین و مقاومت در برابر با نفوذ غرب و هژمونی آمریکا در منطقه.

منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Mohsen Bagheri		https://orcid.org/0000-0001-5105-1949
Enayatollah Yazdani		https://orcid.org/0000-0001-8087-3431
Mohammad Ali Basiri		https://orcid.org/0000-0001-5186-0682

منابع

- اسماعیل زاده امامقلی، یاسر و احمدی فشارکی، حسنعلی، (۱۳۹۵)، «داعش و امنیت ایران با تکیه بر مکتب کپنهاگ»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال پنجم، شماره ۱۸.
- بدیعی ازندهی، مرجان، زندگی، فرزین و یزدان پناه درو، کیومرث، (۱۴۰۲)، «تبیین استراتژی ژئوپلیتیکی ایران؛ خوانشی جغرافیایی از «منطقه خاکستری» و «محور مقاومت»»، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۱۲، شماره ۴۶.
- برزگر، کیهان، (۱۳۹۵)، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه: بین حوادث یازده سپتامبر ۲۰۰۱ و تحولات عربی ۲۰۱۱، تهران: انتشارات وزارت خارجه.
- برزگر، کیهان، (۱۳۹۷)، «راهبرد سیاست خارجی ایران در توازن قوای منطقه‌ای»، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۲۱، شماره ۸۲.
- برزگر، کیهان، (۱۳۹۹)، «اهداف استراتژیک آمریکا و اروپا در مورد ایران»، فصلنامه سیاست خارجی، سال ۳۴، شماره ۱.
- ترابی، قاسم و محمدیان، علی، (۱۳۹۴)، «تبیین سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در قبال بحران سوریه از منظر واقع‌گرایی تدافعی»، فصلنامه بحران‌پژوهی جهان اسلام، دوره دوم، شماره ۳.
- جعفری‌نیا، عباس، ترکاشوند، نادر و مرادیان، محسن، (۱۴۰۱)، «راهبردهای نظامی جمهوری اسلامی ایران در دفاع منطقه‌ای برای مقابله با تهدیدهای نوپدید مبتنی بر سلفی‌گری»، فصلنامه علوم و فنون نظامی، دوره ۱۸، شماره ۶۲.

- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله)، (۱۴۰۰/۱۲/۱۹)، «بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری»، وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۷/۹: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=49769>.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله)، (۱۳۹۴/۶/۲۵)، «بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی» وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۷/۳ از: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30791>.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله)، (۱۳۹۸/۷/۱۰)، «بیانات در دیدار مجمع عالی فرماندهان سپاه»، وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۷/۳ از: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=43632>.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله)، (۱۳۹۶/۸/۳)، «بیانات در مراسم دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری ارتش»، وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۲/۱۵ از: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38003>.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (آیت‌الله)، (۱۳۹۲/۵/۶)، «بیانات در دیدار دانشجویان»، وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۳/۱۳ از: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23346>.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، (آیت‌الله)، (۱۳۹۳/۶/۱۳)، «بیانات در دیدار با اعضای مجلس خبرگان رهبری»، وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱/۲ از: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=27356>.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، (آیت‌الله)، (۱۳۹۹/۱۰/۱۹)، «بیانات در سخنرانی تلویزیونی در سالروز قیام ۱۹ دی»، وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۷/۱۱ از: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47066>.
- حسینی خامنه‌ای، سیدعلی، (آیت‌الله)، (۱۴۰۱/۹/۵)، «بیانات در دیدار بسیجیان»، وب‌سایت دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۲/۲۳ از: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51418>.
- درج، حمید، (۱۴۰۱)، «سیاست استراتژیک جمهوری اسلامی ایران برای شکست داعش در سوریه و عراق»، *فصلنامه مطالعات خاورمیانه*، سال ۲۹، شماره ۲.

- رضایی، رضا و موسوی جشنی، سید صدرالدین، (۱۳۹۶)، «ظهور داعش و تأثیر آن بر معادلات منطقه‌ای: مطالعه موردی چالش‌ها و فرصت‌های به‌وجود آمده برای ایران»، *فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان/سلام*، دوره ۵، شماره ۲.
- سلیمانی، قاسم، (۱۳۹۷/۴/۹)، «میزان فرصتی که در بحران‌ها وجود دارد در خود فرصت‌ها نیست»، خبرگزاری میزان، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۷/۱۱ از آدرس: <https://www.mizanonline.ir/fa/news/432246/>
- سیمبر، رضا و قاسمیان، روح‌الله، (۱۳۹۳)، «مؤلفه‌های محیط امنیتی ایران و سوریه»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، سال سوم، شماره ۹.
- شاه محمدی، یوسف، (۱۳۹۸)، «تأثیر شکل‌گیری گروه تروریستی داعش، بر امنیت جمهوری اسلامی ایران با استفاده از تحلیل swot»، *فصلنامه مطالعات جنگ*، سال اول، شماره ۲.
- شریعتی، شهرز و وکیلی، بهنام، (۱۳۹۶)، «واکاوی تأثیر تروریسم بر هژمونی و قدرت منطقه‌ای ایران»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست*، سال ششم، شماره ۲۲.
- مسعودنیا، حسین و کشتکار، ابوطالب، (۱۳۹۹)، «راهبرد جمهوری اسلامی ایران در شکست داعش منطقه غرب آسیا»، *فصلنامه سیاست خارجی*، سال ۳۴، شماره ۳.
- مصلی‌نژاد، عباس، (۱۳۹۹)، «سیاست‌گذاری امنیت منطقه‌ای ایران در محیط آشوب زده»، *فصلنامه سیاست جهانی*، دوره نهم، شماره ۳، شماره پیاپی ۳۳.
- مصلی‌نژاد، عباس، (۱۴۰۱)، «راهبرد مقاومت به مثابه چرخش ژئوپلیتیکی ایران در عصر بحران‌های منطقه‌ای»، *فصلنامه علوم سیاسی*، سال ۲۵، شماره ۱۰۰.
- موسوی، سیده مریم و قاسمی، فرهاد، (۱۴۰۲)، «جنگ‌های شبکه‌ای و بازدارندگی، مطالعه موردی: جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه پژوهش‌های راهبردی، سیاست، انتشار آنلاین*، ۴ دی ماه.
- نجفی، سجاد و خسروی، علیرضا، (۱۳۹۸)، «مؤلفه‌های افزایش قدرت نرم و عمق راهبردی ایران در سوریه و عراق پس از ظهور داعش»، *فصلنامه آفاق/امنیت*، سال ۱۲، شماره ۴۳.

References

- Alaaldin, Ranj, (2024), "Beyond Mediation: Rethinking Peacebuilding in a Transnational Middle East", Issue Brief, September

2024, *Middle East Council on Global Affairs (ME Council)*, available at: September 26, 2024, available at: <https://mecouncil.org/publication/beyond-mediation-rethinking-peacebuilding-in-a-transnational-middle-east>.

- Barzegar, Kayhan & Divsallar, Abdolrasool, (2017), "Political Rationality in Iranian Foreign Policy", *The Washington Quarterly*, Vol. 40, Issue 1.
- Blanford, Nicholas (2015), "Israel on edge as Hezbollah, Iran move on Golan Heights", Al Jazeera, Retrieved August 11, 2022, from <http://america.aljazeera.com/articles/2015/2/20/israel-on-edge-as-hezbollah-iran-move-on-golan-heights.html>.
- Borshchevskaya, Anna, (2022), "Russia's Strategic Success in Syria and the Future of Moscow's Middle East Policy", *Lawfare*, Retrieved October 3, 2023, available at: <https://www.lawfaremedia.org/article/russias-strategic-success-syria-and-future-moscows-middle-east-policy>.
- Boussel, Pierre, (2023), "The Quds Force in Syria: Combatants, Units, and Actions", *CTC Sentinel*, Volume 16, Issue 6, *Combating Terrorism Center*, available at: July 30, 2024, available at: <https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2023/06/CTC-SENTINEL-062023.pdf>.
- Clarke, Colin & Smyth, Phillip, (November, 2017), "The Implications of Iran's Expanding Shi'a Foreign Fighter Network", *CTC SENTINEL*, Vol. 10, Issue 10, Combating Terrorism Center at West Point, Retrieved August 17, 2023, available at: https://ctc.westpoint.edu/wp-content/uploads/2017/11/CTC-Sentinel_Vol.10_Iss.10-18.pdf.
- Cropsey, Seth, (February 19, 2014), "Strategic Depth & Israel's Maritime Strategy", Real Clear Defense, available at: <https://www>.

realcleardefense. com/ articles/ 2014/02/20/ strategic_ depth_ israel_ maritime_ strategy_ 107098.html.

- Daher, Joseph, (2023), “The Growth of Hezbollah: The Nexus of Iran’s Influence”, *ISPI (Istituto per gli Studi di Politica Internazionale)*, Retrieved September 31, 2023, available at: <https://www.ispionline.it/en/publication/the-growth-of-hezbollah-the-nexus-of-irans-influence-121909>.
- Duffield, John S, (1995), *Power Rules: The Evolution of NATO's Conventional Force Posture*, Stanford: Stanford University Press.
- Freedman, Guy, (2017), “Iranian Approach to Deterrence: Theory and Practice”, *Comparative Strategy*, Vol. 36, No. 5.
- Geneva International Centre for Justice, (September, 2016), “Militias in Iraq: The Hidden Face of Terrorism”, Retrieved September 9, 2024, available at: https://www.gicj.org/GICJ_REPORTS/GICJ_report_on_militias_September_2016.pdf.
- Geranmayeh Ellie, (2014), “Iran’s Strategy against the Islamic State”, The European Council on Foreign Relations, available at: http://www.ecfr.eu/article/commentary/irans_strategy_against_the_islamic_state320.
- Kam, Ephraim, (2012), “The Axis of Evil in Action: Iranian Support for Syria”, *INSS Insight*, No. 372.
- Loft, Philip, (2023), “Iran's influence in the Middle East”, *Commons Library research briefing*, No 9702, Retrieved April 22, 2023, from <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9504/CBP-9504.pdf>.
- Wittes, Tamara Cofman, (2016), “Israel Imperiled: Threats to the Jewish State”, Brookings Institution, Retrieved January 4, 2017,

available at: [https:// www. brookings. edu/ testimonies/israel-imperiled-threats-to-the-jewish-state](https://www.brookings.edu/testimonies/israel-imperiled-threats-to-the-jewish-state).

In Persian

- Badi'ee Azandahi, Marjan, Zandi, Farzin & Yazdanpanah, Kyomars, (2023), "Explanation of Iran's Geopolitical Strategy: A Geographical Reading of Gray Zone and Axis of Resistance", *Journal of Political Strategic Studies*, Vol. 12, No. 76. [In Persian]
- Barzegar, Kayhan, (2015), *The Iran's Foreign Policy in the Middle East*, Tehran: Center for International Research and Education Publications. [In Persian]
- Barzegar, Kayhan, (2018), "Iran's Foreign Policy Strategy for Regional Balance of Power", *Journal of Strategic Studies*, Vol. 21, No. 82. [In Persian]
- Barzegar, Kayhan, (2020), "The US and Europe's Strategic Goals toward Iran", *Journal of Foreign Policy*, Vol. 34, No. 1. [In Persian]
- Dorj, Hamid, (2022), "The Strategic Policy of the Islamic Republic of Iran to eliminate ISIS from the Scene of Iraq and Syria", *Journal of Middle East Studies*, Vol. 29, No. 2. [In Persian]
- Esmaeilzadeh Emamgholi, Yaser and Ahmadi Fesharaki, Hassanali (2016), "The Impact of ISIS on Iran's Security with Emphasis on the Copenhagen School", *Journal of Political Strategic Studies*, Vol. 5, No. 48. [In Persian]
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali, (Ayatollah), (2022), "The Statements in the Meeting with Assembly of Experts", *The Official Website of Ayatollah Khamenei*, Retrieved October 1, 2023, available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=49769> [In Persian]
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali, (Ayatollah), (2022), "Statements in the Basijian Meeting", *The Official Website of Ayatollah Khamenei*,

Retrieved May 13, 2023, available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=51418>. [In Persian]

- Hosseini Khamenei & Seyed Ali, (Ayatollah), (October 2, 2019), “Statements at Meeting of the Supreme Assembly of IRGC Commanders”, *The Official Website of Ayatollah Khamenei*, Retrieved September 25, 2023, available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=43632>. [In Persian]
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali, (Ayatollah), (October 25, 2017), “The Statements at the Graduation Ceremony of the Students of Army officer Universities”, *The Official Website of Ayatollah Khamenei*, Retrieved May 5, 2023, available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38003>. [In Persian]
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali, (Ayatollah), (September 4, 2014), “The Statements in the Meeting with Assembly of Experts”, *The Official Website of Ayatollah Khamenei*, Retrieved March 22, 2023, available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=27356>. [In Persian]
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali, (Ayatollah), (September 16, 2015), “Meeting of the Commanders of the Islamic Revolutionary Guard Corps”, *The Official Website of Ayatollah Khamenei*, Retrieved September 25, 2023, available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=30791>. [In Persian]
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali, (Ayatollah). (January 8, 2021), “Statements at Televised Speech at the Anniversary of the Uprising of the 19th of Dey”, *The Official Website of Ayatollah Khamenei*, Retrieved October 3, 2023, available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47066>. [In Persian]
- Hosseini Khamenei, Seyed Ali, (Ayatollah), (2013), “Statements at the Meeting of Students”, *The Official Website of Ayatollah Khamenei*, Retrieved June 3, 2023, available at: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23346>. [In Persian]

- Jafariniya, Abbas, Torkashvand, Nader & Moradiyan, Mohsen, (2023), Strategies of the Islamic Republic of Iran in regional defense to deal with emerging threats with emphasis on Salafism, *Quarterly Journal Military Science and Tactics*, Vol. 18, No. 62. [In Persian]
- Masoudnia, Hossein & Keshtkar, Abutaleb, (2020), "The Strategy of the Islamic Republic of Iran in Defeating ISIS in the West Asia Region", *Foreign Relations Quarterly*, Vol. 34, No. 135. [In Persian]
- Mossalanejad, Abbas, (2020), "Iran's Regional Security Policy in a Turbulent Environment", *Journal of World Politics*, Vol. 3, No. 33. [In Persian]
- Mossalanejad, Abbas, (2022), "Resistance Strategy as Iran's Geopolitical Turn in the Age of Regional Crises", *Journal of Political Science*, Vol. 25, No. 100. [In Persian]
- Mousavi, Seyedeh Maryam & Ghasemi Farhad, (2024), "Networked Wars and Deterrence, Case Study: Islamic Republic of Iran", *Journal of Political Strategic Studies*, Vol. 13, No. 80. [In. Persian]
- Najafi, Sajjad & Khosravi, Alireza, (2019), "Elements of Iran's Soft Power and Strategic Depth in Syria and Iraq after the Emergence of ISIS", *Journal of Security Horizons*, Vol. 12, No. 43. [In Persian]
- Rezaei, Reza & Moosavi Jashni, Seyed Sadruddin, (2022), "The Strategic Policy of the Islamic Republic of Iran to Eliminate ISIS from the Scene of Iraq and Syria", *Journal of Political Sociology of the Islamic World*, Vol. 5, No. 11. [In Persian]
- Shah Mohammadi, Yousef, (2019), "The Impact of the Formation of the ISIS Terrorist Group on the Security of the Islamic Republic of Iran Using SWOT Analysis", *Journal of War Studies*, Vol. 1, No. 2. [In Persian]

- Shariati, Shahrooz & Vakili, Behnam, (2017), "Terrorism & Regional Power of Iran", *Journal of Strategic Research of Politics*, Vol. 6, No. 22. [In Persian]
- Simbar, Reza & Ghasemian, Ruhollah, (2014), "Main Components of Iran-Syrian Security Relations", *Journal of Strategic Research of Politics*, Vol. 3, No. 9. [In Persian]
- Soleimani, Qasem, (June 30, 2018), "The Amount of Opportunity that Exists in Crises is not in the Opportunities Themselves", *Mizan News Agency*, Retrieved October 3, 2023, available at: [https:// www.mizanonline. ir/ fa/ news/432246](https://www.mizanonline.ir/fa/news/432246). [In Persian]
- Torbi, Ghasem & Mohammadian, Ali, (2015), "An Explanation of the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran towards Syria in Terms of Defensive Realism", *Journal of Crisis Studies of the Islamic World*, Vol. 2, No. 3. [In Persian]

استناد به این مقاله: باقری، محسن، یزدانی، عنایت‌الله و بصیری، محمدعلی، (۱۴۰۴)، «راهبرد منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران در مقابله با داعش و پیامدهای آن برای امنیت و قدرت ملی ایران (۲۰۲۴-۲۰۱۴)»، پژوهش‌های راهبردی سیاست، دوره ۱۴، شماره ۵۳، ۱۴۵-۱۸۴.

Doi: 10.22054/QPSS.2024.77450.3359

Quarterly of Political Strategic Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License